

Dioklecijan u Splitu

Što se u rimskoj povijesti događalo dok je Dioklecijan od abdikacije do smrti boravio u Splitu, što je proživljavao, kad je umro i što je uslijedilo neposredno nakon njegove smrti? Nastoji se upozoriti i da je u svojoj splitskoj palači još mogao imati carsku ulogu: iako je odstupio, i dalje je bio *senior Augustus* i mogao je nasljednicima biti utjecajni savjetodavac.

Malo je vladara u povijesti koji su podijelili vlast, a još ih je manje dragovoljno, poput Dioklecijana, napustilo prijestolje. Nerva je sebi samo za ispomoć, osobito u vojnim pitanjima, u nekoj vrsti diarhije pridružio znatno mlađeg i u ratovima prokušanog Trajana.¹ I poslije Nerve bilo je silazaka s vlasti ili podjela, ali ne i napuštanja prijestolja. Najdosljedniji u tom pogledu bio je Dioklecijan, podrijetlom iz rimske provincije Dalmacije, jer je usustavio odlazak s trona. Njegovim usponom završilo je približno pedesetogodišnje kaotično razdoblje vojničkih vladara i nedvojbeno je započelo novo razdoblje rimske povijesti. Bijaše to pravi prijelaz iz antike u kasnu antiku, iz principata u dominat, a koliko god izgledalo nevjerojatno, i iz poganske civilizacije u kršćansku.

Dioklecijan je i proistekao iz vojnih struktura kao i njegovi prethodnici. Njegov je put vodio od neznatnih službi do iznimno važne uloge zapovjednika Karove i Numerijanove tjelesne zaštite.² Neumorno je provodio reforme. Neke su bile uspješne, neke neuspješne, a neke toliko loše da su imale teške posljedice, što posebno vrijedi za edikte o maksimiranju cijena i o progonu kršćana. Međutim, pokušaj da se uredi način kako se nasljeđuje prijestolje bio je najvažnija reforma, jer su smjene na vrhu izazivale nered i krvave sukobe jedinica. Građanski rat, rat Rimljanina protiv Rimljanina, bio je velika sramota. Reforma³ nije bila dugotrajna, ali je ipak bila putokaz za neke kasnije slične pokušaje (uglavnom na rodbinskoj osnovi). Dioklecijan je ostvario tip vlasti četiriju osoba (tetrahiju) kakav je već bio poznat u davnini. Prisjetimo se Judeje, gdje je poslije smrti Heroda Velikog

¹ Kienast 1996, 110-124; Eck 2002, 16.

² *SHA, Car. XIII*, 1.

³ Zapravo nema nikakva proglasa ili dokumenta o ustroju tetrahije. Poznajemo praksu koja se s pravom broji među reforme jer je bila revolucionarna i jer pokazuje sustavnost. O dokumentima usp. Corcoran 2000, 5-7; 78-83; 266-274.

vladala četvorka dinasta. Njihova je vlast bila prilično neefikasna, ali tome su kumovali Rimljani koji su težili zatrti židovsku samostalnost.⁴ U Dioklecijanovu se sustavu vlast transformirala iz monarhije u diarhiju i konačno u tetrarhiju. Monarh je kratko bio samo Dioklecijan. Postao je diarhom podijelivši vlast s Maksimijanom, a tetrarhom kad je postavio cezare Konstancija I. i Galerija. Izgleda da je Maksimijan bio najprije (21. srpnja 285) imenovan cesarom, a potom (1. travnja 286) i augustom.⁵ Cezari Konstancije I. i Galerije imenovani su 293. godine, prvi 30. ožujka, a drugi vjerojatno 11. svibnja.⁶ Reformska nakana bila je da augusti napuste tron nakon približno dvadeset godina vladavine, a da položaj i naslov prepuste cesarima koji će na svoje mjesto uzeti nove cezare. Reforma je trebala osigurati kontinuitet, jer se smjena obavljala po sredini razdoblja (nakon deset godina cesarskog položaja slijedilo bi deset augustovskih godina). S dobrovoljnom smjenom bila je u skladu i gradnja poslijecarskih rezidencija, palača-vila, gdje su vladari željeli u miru provesti ostatak života.⁷ Vrhovni vladari nakon povlačenja nisu bili posve umirovljeni nego su zadržavali počasni naslov *Augustus senior* koji je uključivao savjetodavnu funkciju.⁸ Upravo ta činjenica uvjetovala je i elemente aulične arhitekture u Splitu (Sl. 1),⁹ u Galerijevoj palači u Romulijani,¹⁰ te u rezidenciji Maksimina Daje u Šarkamenu.¹¹ Maksimijan je imao rezidenciju u južnoitalskoj regiji Lukaniji, ali nije utvrđeno gdje.

Laktancije, učitelj govorništva u Dioklecijanovoj prijestolnici Nikomediji, opisao je svečanost predaje vlasti i nastupa novih vladara. Da njegovo djelo nije sačuvano, ostalo bi nejasno povlačenje starih careva i ne bismo imali podataka o ceremoniji.¹² Iz opisa se da iščitati da se u blizini Nikomedije (današnji Izmit u Turskoj) nalazilo brdašce na kojemu je bio stup s Jupiterovim kipom. Nije slučajno odabrano za velike carske prigode, jer je Jupiter bio pokrovitelj tetrarhije. Nije se koristilo samo za abdikaciju 1. svibnja 305. godine, već i ranije, kad je 293.

⁴ Keller 1997, 39-40. Rimljani su i nametnuli tetrarhiju.

⁵ Kolb 1987, 22-68; 1995, 22; Kienast 1996, 272; Kuhoff 2001, 28-36; Rees 2004, 72-85; Potter 2004, 280-290.

⁶ Kolb 1987, 68-87; Kolb 1995, 22; Kienast 1996, 280; Kuhoff 2001, 107-124; Rees 2004, 72-85.

⁷ Kolb 1987, 139-143 i Kuhoff eksplicitno pišu da je gradnja u Aspalatu bila pouzdana naznaka da je utvrđeno kako će sustav funkcionirati. Vladari nakon Dioklecijana i Maksimijana nastavili su podizati rezidencije (Galerije, Maksimin Daja).

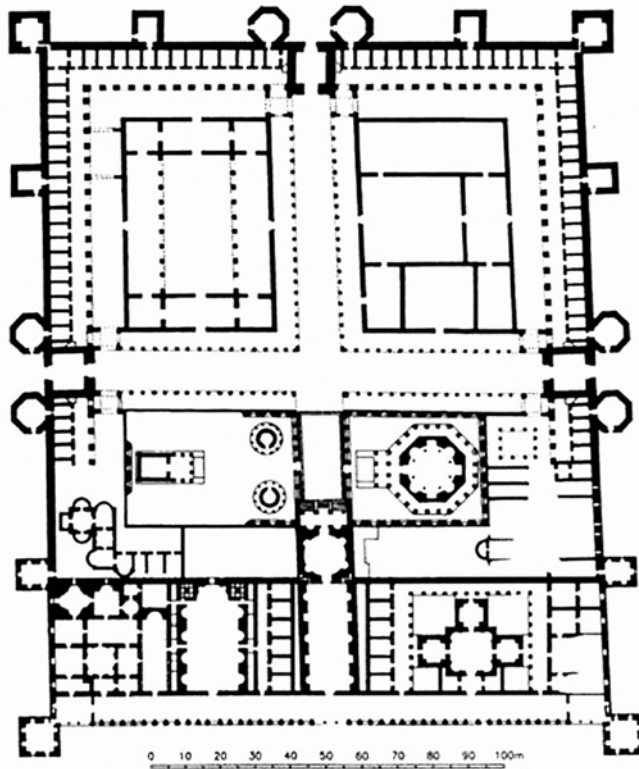
⁸ Kolb 1987, bilj. 89, 262, 94, 99, 150, 151, 152; Kuhoff 2001, 324-326; 815-820; 921-923.

⁹ Bibliografiju o Dioklecijanovoj palači do 1989. donosi McNally 1989, 3-43. Slijedili su brojni radovi, npr. u izboru: Cambi 1989; Cambi, Marasović 1994; McNally 1996; Kuhoff 2001a; Mayer 2002, 68-79; Nikšić 2004; Kuhoff 2007. Brojni su radovi u zborniku *Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača* 2009. Uglavnom o konzervatorskom djelovanju usp. Marasović 2009.

¹⁰ *Roman Imperial Towns* 1993, 148-163; Srejić 1995; Vasić 1995; Kuhoff 2001a, 165-179; Kolb 2002, 186-191; Mayer 2002, 80-90; Živić 2006; Kuhoff 2007.

¹¹ Tomović 2005; Tomović, 2009.

¹² *Lact. DMP* 19.

Slika 1. Tlocrt Dioklecijanove palače u Splitu (prema J. Marasoviću)

Galerije bio biran za cezara.¹³ Dioklecijan se nakon abdikacije ponovno zvao kao i prije uspona na prijestolje: *Gaius Valerius Diocles*. Poslije obreda se prošetao gradom i uputio odredištu u domovini (*in patria*). Za Split je iznimno važno što su poznati dan, mjesec i godina kad se Dioklecijan zaputio prema svojoj rezidenciji u Dalmaciji, na što se odnosi ono *in patria*. O takvom je prebivalištu morao razmišljati otkako je 293. godine izabrao nasljednike (cezare). Nakon odluke da će se rezidencija graditi valjalo je odabrati mjesto, izraditi projekte, organizirati gradilišta (uključujući i odabir raznih materijala i kamenoloma itd.), odabrati i prikupiti zidare i klesare, fizičke radnike i robove raznih specijalizacija. Gradnja je mogla započeti tek nakon toga.¹⁴ Prije no što će započeti rad na građevini bilo je neophodno izgraditi solidnija lučka postrojenja, gdje bi se iskrcavao materijal.¹⁵

¹³ *Lact. DMP* 19, 2.

¹⁴ O Dioklecijanovoj općinjenosti građenjem usp. *Lact. DMP* 7, 8-11. Tu se govori i o carevim potrebama za raznim obrtnicima. Usp. i Rapanić 2007, 78-83. Prema stilu građevine i dekoracije očito je da su arhitekti i najvažniji graditelji dobrim dijelom bili regrutirani iz istočnog dijela Rimskog Carstva. O tome govore i imena majstora pisana grčkim slovima.

¹⁵ Cambi 2009.

Dioklecijan je zasigurno uselio prije nego što su utihnuli razni majstorski alati i prestao žamor graditelja.¹⁶ Kasnije je car morao biti okružen brojnim službenicima, služinčadi, robovima, majstorima, eunusima i sl. te njihovim obiteljima. To bijaše velika obitelj, čiji je *pater familias* bio bivši car. Među njima je bilo i vojnika koji su Dioklecijanu omogućivali privatnost i sigurnost. Vjerojatno je s bivšim carem bila barem jedna veksilacija s danas teško odredivim brojem pješaka, konjanika i zapovjednog osoblja.¹⁷ U samu Palaču nije se moglo smjestiti razmjerno veliko ljudstvo. Treba pretpostaviti da je i naokolo bilo građevina. Izbor lokacije u salo-nitanskom administrativnom i katastarskom području vjerojatno leži u privilegiranom odnosu cara s gradom (Salona u to doba u punom službenom imenu *Martia Iulia Valeria Salona* nosi i ženski oblik Dioklecijanovog obiteljskog imena),¹⁸ te u ekonomskim interesima koji su se mogli zasnivati na manufakturama oružja,¹⁹ tkaonicama i mastionicama tkanina.²⁰ Osim toga, kao starijemu augustu (*senior Augustus*) Dioklecijanu je bilo dobro biti u sredini velikog državnog prostora, što Salona uistinu i jest. Rezidencija je također ležala u dijelu Carstva koji je kontrolirao Galerije (muž kćerke mu Valerije) pod čijom vlašću se mogao osjećati sigurnim.²¹ Noviji nalazi u Saloni pokazali su da je dio istočnog dijela grada bio u Dioklecijanovo doba restrukturiran i da je ondje postavljen kip njegove žene Priske (Sl. 2), a vjerojatno i drugih članova carske obitelji.²²

Je li Dioklecijanova abdikacija uistinu bila čin i posljedica sustava ili se car odlučio povući pritiješnjen godinama i bolešću koju je netom svladao vrativši se iz Rima godine 303?²³

Dioklecijanova bolest je neupitna činjenica. Euzebije, crkveni povjesničar iz Konstantinova doba, piše da je bio izgubio razum, što je zapravo skraćena varijanta Laktancijeva kazivanja.²⁴ Laktancije spominje da se povremeno vraćao svijesti,

¹⁶ Tu ideju već je davno iznio Kähler 1965, 99.

¹⁷ Veksilaciju tvore jedinice spojene od neodređenog broja, ali najmanje 1000, pješaka i konjanika iz više legija. Usp. Clauss 1999, 93, s. v. *vexillatio*.

¹⁸ To se može zaključiti po natpisu na zaglavnom kamenu monumentalnih gradskih vrata (po svojoj prilici tzv. *Porta Caesarea*) na kojemu je prikazana personifikacija grada u liku žene koja na zastavi nosi kratice *M(artia) I(ulia) V(aleria) S(alona) F(elix)*. Usp. Abramić 1949, 280, Sl. 1; Cambi 1965, 61-65, Tab. XVII. Vrata su bila prepravljena u doba Konstancija II.

¹⁹ Usp. izgubljeni nadgrobnji natpis *CIL* III 2043 koji je pripadao radniku ili upravitelju tvornice oružja u Saloni koju spominje *Not. dign. Occ.* VIII.

²⁰ Ta postrojenja spominju se u *Not. dign. Occ.* XI (*procurator gynaeceii Iovensis Dalmatiae Aspalatho*, odnosno *Procurator bafii Salonitani Dalmatiae*).

²¹ Provincija Dalmacija nalazila se gotovo u punom opsegu u sklopu panonske dijeceze. O reformi provincija usp. Kuhoff 2001, 327-370. Taj dio carstva pripadao je Galeriju.

²² Jeličić Radonić 2007; 2009.

²³ *Lact. DMP* 17.

²⁴ *Euseb. HE* 13, 11.

Slika 2. Postolje kipa Dioklecijanove žene Aurelije Priske iz Salone, Arheološki muzej, Split (snimio N. Cambi)

ali da su se ukućani nikomedijske palače pitali je li uopće živ. Zbog opasne bolesti moglo bi se pomisliti da to bijaše razlog povlačenju, ali drugi Laktancijev pasus neporecivo svjedoči da je čin bio promišljen i dio sustava, te ga se moglo odgadati ili modificirati, ali je ipak bilo zamišljeno da se provede. Naime, da bi sklonio Dioklecijana da se povuče, Galerije je iznio da je upravo on dužan očuvati poredak koji je stvorio.²⁵ Tome se Dioklecijan nije mogao oduprijeti, pa je odstupio. Ako je uistinu htio duže zadržati državne uzde u rukama, nije to kanio trajno, nego je želio pričekati trenutak pogodniji za odlazak. Na to bi upućivao govor o strahu od neprijatelja.²⁶ Prema tomu nema dvojbe da je povlačenje, kao i mnogo drugoga, planirao, pripremao i konačno provodio. Upravo je Galerije bio među najustrajnijim pobornicima novog načina nasljeđivanja prijestolja.²⁷ Iz toga jasno proizlazi da to nije bila improvizacija, već domišljeni sustav.

²⁵ *Lact. DMP* 18, 5.

²⁶ *Lact. DMP* 18, 3.

²⁷ *Lact. DMP* 20, 4.

Dioklecijan možda nevoljko silazi s trona, ali ipak abdicira i putuje u domovinu. Stanje dovršenosti njegove rezidencije nije bilo sjajno, ali su radovi ipak dopuštali da se car useli s pratnjom i osobljem.

Stariji august morao je stići u Split prije jeseni 305. godine. Tu je proboravio desetak godina dok su tekli veoma složeni povijesni događaji. O njima je Dioklecijan ne samo morao biti izviješten, nego je barem u nekima morao sudjelovati i osobno, kao savjetnik. Vrlo brzo nakon njegova dolaska osvanuli su crni dani drugoj, Galerijevoj i Konstancijevoj tetrahiji. Prva komplikacija dogodila se već 306. godine kad je 25. srpnja u Eboraku u Britaniji (*Eboracum*, York) umro Konstancije I.²⁸ Galerije je navodno priželjkivao smrt boležljivog suaugusta da bi postao prvi august tetrahije, ali su događaji tekli prebrzo i izmakli su kontroli. Naime, vojska na Zapadu nije pitala što želi prvi august Galerije, čija je riječ po sustavu morala biti odlučujuća, nego je Konstancijeva sina Konstantina proglasila za augusta, preskočivši prvi, cesarovski stupanj.²⁹ Konstantin, budući Veliki, uredno je o tome obavijestio Galerija poslavši mu, kao što je bilo uobičajeno, svoj lovorom ovjenčani kip.³⁰ Jedinom se službenom augustu to nije svidjelo i kolebao se bi li kip uopće primio. Izbor je bio protiv pravila jer ga nije obavio najstariji august, no suradnici su Galeriju ipak savjetovali neka ne stvara probleme: Konstantin je omiljen među vojnicima i moglo bi doći do pobune. Galerije je stoga prihvatio Konstantina, ali ga nije imenovao augustom nego cesarom, smjestivši ga na nižu hijerarhijsku stepenicu. Augustom na zapadu je u kolovozu iste godine imenovao dotadašnjeg cezara Severa.³¹ Laktancije, iznimno pristrano sklon Konstantinu, smatra da je Galerije postupio nekorektno.³² Međutim, postupak je bilo više nego legitiman. Da je presudio po vojnom izboru, načinio bi nepravdu Severu i po svoj prilici izazvao druge neprilike, jer je potonji po senioratu izbora imao prednost nad Konstantinom. Konstantin je to prihvatio realno i politički, jer stanje na Zapadu s dva augusta, a nijednim cesarom nije bilo spojivo s tetrahijском idejom. Galerijev je potez vjerojatno odobrio i sam Dioklecijan. Možda Konstantin nije ni stigao prosvjedovati, jer su daljnji događaji potekli njemu u korist. Ovdje valja upozoriti da Laktancijeva kronologija nije pouzdana. Naime, Konstantin je možda uistinu pobjegao na zapad da izbjegne smicalicama kojima ga je Galerije nastojao eliminirati iz trke za vlast, ali nije točno da je zatekao oca na umoru i da mu je on na samrtnoj postelji predao grimiz. Tom kronološkom netočnošću Laktancije svjesno postiže melodramski efekt susreta oca i sina u kritičnom trenutku. Konstancije je umro tek trinaest mjeseci kasnije, i to u pohodu na

²⁸ Kienast 1996, 280; Kuhoff 2001, 796-802; Cameron 2006, 18-30.

²⁹ Razvoj događaja usp. Kuhoff 2001, 795-799.

³⁰ *Lact. DMP* 25, 1-4.

³¹ Kienast 1996, 290; Kuhoff 2001, 313-316.

³² *Lact. DMP* 25, 5.

nemirnu Britaniju.³³ Nedvojbeno je bio zdrav kad se odvažio otputovati iz Trieria preko mora u rat. Pridošli Konstantin priključio mu se u Britaniji.

Politička se situacija još više zaoštrila 28. listopada godine 306. kad je Maksimijanov sin Maksencije uzurpirao vlast u Rimu.³⁴ Rimljani su bili nezadovoljni jer je Galerije udario porez od kojega je Rim dotada bio izuzet, a pretorijanci jer je ukinuo njihovu jedinicu. Stoga zajednički izabraše Maksencija, i to odmah za augusta.³⁵ Galerijeve „proturimske“ mjere bijahu nepopularne, ali posve logične. Rim, naime, više nije bio glavni grad. U skladu s reformama iz posljednjih dvadesetak godina, porez bi bio pravičan u odnosu na druge gradove. Što je normalnije nego zatvoriti pretorijansku vojsku koja je u prvom redu služila za zaštitu cara i poretka, kad carevi više ne stoluju u Rimu? Usprkos tome, Galerije se očito pre-naglo dokidajući davna rimska prava. Poslije Maksencijeve uzurpacije počinio je drugu veliku pogrešku. Na uzurpatora u Rimu poslao je Severa, što je svakako bio legitiman potez, ali je nesretni Sever došao na čelo vojske kojoj je donedavno zapovijedao Maksencijev otac Maksimijan.³⁶ Došavši pod zidine kojima je Aurelijan pred manje od pola stoljeća okružio Rim u opsegu od preko 16 km,³⁷ vojska je okrenula bojne znakove i napustila zapovjednika te se priklonila Maksenciju koji je prethodno upomoć pozvao oca Maksimijana iz njegove rezidencije. Zbog toga se broj augusta na Zapadu povećao na čak tri (ne računajući nepriznati Konstantinov naslov: Maksencije i Maksimijan, oba uzurpatori, i legalni Sever). Kad je vojska ostavila Severa na cjedilu, on se s malobrojnima privrženicima povukao u Ravenu.³⁸ Kako ga je Maksimijan progonio, Sever je uvidio beznadnost obrane i zahvalio se na vlasti. Nekoliko mjeseci poslije toga dopušteno mu je da se ubije rezanjem vena, što je bila povlaštena smrt. No, i nakon Severove smrti situacija na Zapadu je bila nelegalna (dva augusta uzurpatora, Maksencije i Maksimijan i jedan priznati cesar, Konstantin, ali zapravo i on august). Konstantin se u tom trenutku očito nije osjećao pozvanim da reagira, a vjerojatno nije bio ni dovoljno jak. Kad nekoliko godina poslije i bude napao Maksencija, imat će upola manje ljudstva od suparnika.³⁹

Kad Sever nije uspio, Galerije je osobno s vojskom otišao na Italiju i u Rim. Njegova reakcija bila je legitimna (osvetiti Severa i uspostaviti poredak), ali ne-realna. Nije posve sigurno kad je Galerije krenuo, vjerojatno na ljeto iste godine,

³³ Usp. bilj. 26, 27.

³⁴ Kienast 1996, 291; Kuhoff 2001, 802-808; Lepin, Ziemssen 2007, 18-19 (autori uzurpaciju datiraju 25. srpnja 306). O Maksenciju usp. Oenbrink 2006.

³⁵ *Lact. DMP* 26, 1-4.

³⁶ *Römischen Kaiser* 1997, 302-304; Kuhoff 2001, 813-814; Lepin, Ziemssen 2007, 20-21.

³⁷ O Aurelijanovim zidinama usp. Kolb 2002, 662-670.

³⁸ *Lact. DMP* 26, 9-11.

³⁹ *Lact. DMP* 44, 2-4.

još prije Severove smrti (16. rujna). Po svoj je prilici krenuo potaknut željom da pomogne još živom suvladaru (odnedavno također augustu).⁴⁰ Pomoć, međutim, nije na vrijeme stigla ili je možda čak i isprovocirala Severovu smrt. Rat, dakle, nije razriješio stanje u Carstvu koje je i dalje bilo nelegalno, premda su se Maksencije i Maksimijan zavadili, po svoj prilici na proljeće 308. godine. Maksimijanu je propao «puč» protiv sina, pa je otišao u Galiju zetu Konstantinu i ondje nastavio spletkariti.⁴¹ Dioklecijan je nedvojbeno bio informiran o svemu što se zbivalo u Italiji. Ne znamo je li se slagao s dvije vojne. On je načelno morao biti za to da se i ratom razriješe teške situacije, ali njegov oprez ne bi dopustio Severovu i Galerijevu brzopletost.

Ovakva situacija bila je neodrživa, osobito na Zapadu i kad je u pitanju tetrarhijski legalitet. Na Istoku je stanje tada bilo stabilno, iako je Maksimin Daja počeo Galeriju pričinjati neprilike, arogantno tražeći višu razinu ovlasti.⁴² Odnosi među tetrarsima više nisu bili skladni. Ideali bratstva, sloge i međusobnog povjerenja izgubili su se u njihovim pretjeranim ambicijama. Galerije je poslije vojnog neuspjeha smatrao da bi samo Dioklecijan snagom svoga autoriteta, kao i položajem starijeg augusta te vještinom pregovaranja mogao uspješno razriješiti bremenitu situaciju.⁴³ Dioklecijan je shvatio da je stanje u Carstvu takvo da traži njegovu intervenciju. Nije mogao biti zadovoljan vijestima koje su stizale u njegovu rezidenciju. U tome trenutku na Zapadu je Maksencije bio nepriznati august, a Konstantin priznati cezar i također nepriznati august. Maksimijan je pobjegao od Maksencija, njegov položaj na na Konstantinovom dvoru bio je nejasan, a još su nejasnije bile njegove nakane. Laktancije drži da je Maksimijan želio ponovno ustoličiti sebe i Dioklecijana. Ako je takve nakane i gajio, krivo je procijenio Dioklecijanovu odlučnost da ustraje u odluci o definitivnom napuštanju državnog kormila. Poznati odlomak iz *Epitome de Caesaribus* gdje Dioklecijan odbija pozive da se uključi u političke događaje⁴⁴ po svoj se prilici odnosi na Maksimijanove pozive da se obojica vrate na vlast i kronološki pada nekoliko mjeseci prije vijećanja u Karnuntu.⁴⁵ Na Istoku je Galerije august, a cezar Maksimin Daja hlepi za višim položajem. Galerijeva velika želja, a valjda i obveza, bila je da na prijesto uzdigne Licinija, prijatelja i pomoćnika iz doba najvećeg uspjeha (protiv Perzijanaca). Sazvana bi konferencija u Karnuntu, negdašnjem vojnom logoru na Dunavu nizvodno od Beča, kasnijem upravnom središtu Norika. Vjerojatno je Dioklecijan dobio jamstva da će se vijećanju odazvati svi zainteresirani i otputio

⁴⁰ *Lact. DMP* 27, 2-8.

⁴¹ *Lact. DMP* 29.

⁴² *Lact. DMP* 32.

⁴³ *Lact. DMP* 20.

⁴⁴ *Epit. Caes.* 39, 6.

⁴⁵ *Lact. DMP* 43, 6.

Slika 3. Kipovi tetrarha (jedan do drugog) Venecija, Sv. Marko (snimio N. Cambi)

se iz dalekog Splita. Savjetovanje je započelo 11. studenoga godine 308. Natpis iz Salsovije u provinciji Skitiji spominje 18. studenoga kao god Licinijeva dolaska na vlast (*dies imperii*), što znači da je odluka o rekonstrukciji druge tetrahije pala poslije jednodnevnog vijećanja. Zapravo je s Dioklecijanovim „blagoslovom“ utemeljena treća tetrahija.⁴⁶ Logično je pretpostaviti da je sastanak završio svečanim imenovanjem novih i potvrdom starih careva.

Koji su carevi sudjelovali u vijećanju? Prema dostupnim izvorima pouzdano Dioklecijan, Galerije i Maksimijan.⁴⁷ Na spomeniku nađenom u Karnuntu koji je iznimno važan za povijest tetrahije čita se: *D(eo) S(oli) I(nvicto) M(ithrae) / fautori imperii sui / Iovii et Herculii / religiosissimi / Augusti et Caesares / sacrarium / restituerunt* (Sl. 3). Iz natpisa slijedi da su pobožni augusti i cezari jupitrovci (*Iovii*) i herkulovci (*Herculii*) obnovili svetište posvećeno Mitri.⁴⁸ Trojica

⁴⁶ Kuhoff 2001, 832.

⁴⁷ Njih izričito spominje *Lact. DMP* 29, 1-3.

⁴⁸ *CIL* III 4413; Dessau ILS, 659

gore spomenutih te novoizabrani Licinije, koji se po svoj prilici nije propustio naći u središtu zbivanja, bili su augusti, nijedan nije bio cezar. Činjenica što su u natpisu cezari spomenuti u množini, a postojala su dva (Konstantin i Maksimin Daja), upućuje da su obojica bila na savjetovanju. Logično bi bilo da se odazvao Konstantin, jer je njegovo sjedište u Trieru bilo razmjerno blizu mjestu savjetovanja.⁴⁹ Osim toga, mogao je i naslutiti da će se njegovu tastu Maksimijanu poreći legitimitet. Konstantin je mogao samo dobiti, jer je već bio priznati cezar, a mogao je biti prihvaćen i njegov nepriznati naslov augusta. Naprotiv, Maksimin Daja je stolovao u dalekoj Antiohiji, pa je njegovo sudjelovanje upitno, ali ipak nije isključeno.⁵⁰ Možda se i on smio nadati potvrdi augustovskog naslova koji mu je Galerije ranije nevoljko udijelio (nazivao ga je oportuno *Augusti filius*, što je već bilo modifikacija temeljne tetrarhijske ideje). Ne zna se ni je li sudjelovao Maksencije. Vjerojatno nije, jer nije smio očekivati ni Dioklecijanovu ni Galerijevu podršku.⁵¹ Ishod karnuntskog vijećanja bio je sljedeći: na Istoku stanje ostaje neizmijenjeno (Galerije august, Maksimin Daja cezar, odnosno augustov sin).⁵² Na Zapadu je Licinije izravno izabran augustom, dok je Konstantin ostao cezarom u Galiji i Britaniji. Licinije je očito izabran pod Galerijevim pritiskom, a Dioklecijan se po svoj prilici složio jer je Licinije bio iskusan, mogao je pomoći stabilizaciji i razvodniti Konstantinove i Dajine ambicije. Maksencije i otac mu Maksimijan nisu priznati, čime su zapravo kažnjeni za neposluš. Maksimijan se morao povući podvignjena repa, iako se nadao da bi se zajedno s Dioklecijanom mogao vratiti na vlast. Sad je shvatio da se za to mora sam izboriti. Ni Maksimijan ni Maksencije neće se pokoriti odlukama. Maksencije, naime, nastavlja vladati u Rimu kao da se ništa nije dogodilo, a Maksimijan spletkariti, sada protiv zeta Konstantina, dok nije raskrinkan i prisiljen na samoubojstvo (nečasno vješanje), najvjerojatnije ljeti 310. godine.⁵³ Konstantinu je nakon vijećanja u Karnuntu preostalo jedino da se obračuna s Maksencijem, ako je želio raščistiti vlastiti položaj na Zapadu. Za taj čin možda je dobio mig na vijećanju u Karnuntu. Nedvojbeno je da je Dioklecijan u Karnuntu bio glavni arbitar, jer je Galerijev autoritet znatno oslabio neuspješnom vojnom protiv Maksencija. Ono što je Dioklecijan napravio da bi sustav i dalje funkcionirao bilo je najbolje moguće rješenje. Potezi koje je povukao pokazuju da je bio spreman pomagati.

⁴⁹ Kuhoff 2001, 832 drži da se Konstantin nije odazvao, ali ako nije sudjelovao ni Maksimin, tada uopće ne bi bilo cezara koje natpis izričito spominje. Bi li popravak svetišta mogao biti posvećen bogu Mitri i u ime nenazočnih cezara? To ne bi bila dobra interpretacija karnuntskog natpisa.

⁵⁰ Kuhoff 2001, 832 drži da ni on nije sudionik.

⁵¹ On se odmah proglasio augustom, smatran je uzurpatorom i od vijećanja nije mogao ništa očekivati. *Lact. DMP* 26, 1.

⁵² Prema Laktanciju *DMP* 32, 5 tu mu je titulu priznao Galerije.

⁵³ Maksimijanove spletke i konačni kraj opisuje *Lact. DMP* 29, 30.

Ne zna se kad se Dioklecijan s Dunava vratio u Split. Treba pretpostaviti da se zaputio nedugo nakon što su 18. studenoga 308. carevi proglašeni.⁵⁴ Put mu je bio dug i trajao je najmanje mjesec dana. U Splitu se opet pojavio početkom 309. godine. Od tada do smrti više ne poduzima političke akcije.

Bez obzira na Dioklecijanovu intervenciju u Karnuntu, događaji su u državi i u njegovoj obitelji tekli sve u lošijem smjeru. Na to nije mogao utjecati. Galerije se spremao godinu dana proslavljati dvadesetu obljetnicu vlasti. Da bi namirio troškove, nametnuo je novi porez.⁵⁵ Jubilej se imao slaviti od svibnja 312. do svibnja 313. godine. Konstantin se uspješno riješio tasta Maksimijana.⁵⁶ Maksimijanova smrt 310. godine mogla se shvatiti kao stanovito olakšanje svim vladarima, ali je Galerije već prije nje teško obolio.⁵⁷ Iz Laktancijevog se izvješća može zaključiti da je bolovao više od godinu dana prije smrti na nepoznati dan rano u svibnju 311. godine. U proljeće 310. godine bio je obolio od raka testisa. Liječenje je bilo bezuspješno i trajalo je iznimno dugo. Smjenjivale su se liječničke ekipe, mijenjali su se lijekovi, tražili su se savjeti od Apolona i Asklepija (zapravo od svećenika vještih liječenju). Već pri kraju bolesti, 30. travnja 311, Galerije je izdao edikt kojim je dokinuo zabranu kršćanstva.⁵⁸ Kršćanstvo je time postalo *religio tolerata*, što je već bilo približno od 260. godine pod Galijenom do proglašenja progona 23. veljače 303.⁵⁹ Edikt o slobodi kršćana sam je po sebi priznanje Galerijeva neuspjeha. Od tada kršćani više nisu izvan zakona. Edikt pokazuje da su razlozi progona bili pravni, politički i sigurnosni više nego vjerski. Carski su se edikti javno obznanjivali u središtima provincija – što u Dalmaciji znači u Saloni – i u najvažnijim naseljima. Sam namjesnik je bio dužan širiti sadržaj proglasa i provoditi ga.⁶⁰ Smije se samo pretpostaviti da se Galerije o svakom svom koraku konzultirao s Dioklecijanom. Između godine 302. i 303. Galerije je morao izvršiti izravan pritisak na cara i skovati s vojnim zapovjednicima i svećenicima čvrst savez protiv kršćana da bi Dioklecijana sklonio na progone.⁶¹ Prema prethodnom Dioklecijanovom opiranju ne toliko progonu kršćana koliko bespotrebnom prolijevanju krvi,⁶² bivši se car nedvojbeno morao slagati s Galerijevim posljednjim proglasom.

⁵⁴ Odluke u Karnuntu mogu se smatrati osnutkom treće tetrarhije. Nakon Konstancijeve smrti, Severovo imenovanje augustom i Konstantinovo proglašavanje augustom (zapravo imenovanje cesarom po legalnoj Galerijevoj odluci, usp. *Lact. DMP* 25) samo su rekonstrukcija druge tetrarhije i njezin logičan nastavak. No, kako situacija nije dokraja raščišćena i dalje je bilo nestabilnosti za koju je ključan čimbenik bio Maksencije.

⁵⁵ *Lact. DMP* 31.

⁵⁶ *Lact. DMP* 29 i 30.

⁵⁷ *Lact. DMP* 33.

⁵⁸ *Lact. DMP* 34.

⁵⁹ *Lact. DMP* 12, 1.

⁶⁰ Corcoran 2000, 234-253.

⁶¹ *Lact. DMP* 10-16.

⁶² *Lact. DMP* 11, 3, 8.

Malo potom Galerije je umro, spaljen je na garištu (*ustrinum*) koje je pokri-veno zemljom u obliku tumula pošto su kosti skupljene i pokopane u obližnjem mauzoleju u Romulijani (Gamzigrad kod Zaječara u Srbiji).⁶³ Galerijeva utvrđena rezidencija oblikom je slična Dioklecijanovoj palači. Nažalost, unutar zidina nije se sačuvalo gotovo ništa izvornoga. Naime, preinake iz kasnijega doba nisu samo proširile perimetar zidina, nego su i unijele nove sadržaje. Ikonografija spomenika i dekoracije iz Galerijevoga doba pokazuju da je i njegova rezidencija bila programirana glorifikacija prve i druge tetrahije, slično kao i Dioklecijanova palača u Splitu. Cjeloviti ures Romulijane inspiriran je tetrahijskom propagandom. Među spomenicima koji su ondje otkriveni posebno se ističe glava porfirnoga kipa jednoga tetrahara (Galerije ?), ali nije teško pretpostaviti da su uza nj bili i kipovi ostalih suvladara.⁶⁴ Najvjerojatnija kombinacija je šest likova – četiri vladara druge tetrahije i dva starija augusta (Dioklecijan i Maksimijan) iz prve – jer je šest likova prikazano i na pilastrima koji su ukrašeni reljefima bojnih znakova sa tri štita (*clipei*) u kojima su biste po dvojice tetrahara.⁶⁵ Poredak je po svojoj prilici po hijerarhiji odozgo prema dolje. Ti su štitovi potvrda da je sustav sa šest vladara bio izvorno zamišljeni oblik funkcioniranja vlasti koji se preporučivao i u budućnosti. Da se takav elaborirani sustav dosljedno provodio, zasigurno bi Dioklecijanova reforma bila urodila trajnijim plodovima.

Dioklecijan je doživio i objavu Konstantinova i Licinijeva proglasa koji je poznat i kao Milanski edikt, jer su se dvojica vladara sastala u Milanu. Konstantin je bio pobijedio uzurpatora Maksencija na Milvijskom mostu 28. listopada 312.⁶⁶ i na samom početku siječnja 313. godine povukao se iz Rima. Stanje se na Zapadu privremeno smirilo.⁶⁷ Licinije je malo poslije došao u Milano po ženu, Konstantinovu sestru Konstanciju koja mu je još ranije bila obećana.⁶⁸ Dva su zapadna cara u Milanu vijećala o pitanjima od posebne važnosti za državu, a među ostalim i o kršćanstvu kojemu je već Galerije darovao slobodu. Međutim, mnoge nepravde

⁶³ O Romulijani usp. bilj. 10. Na ostatke lomače nabacana je zemlja koja je oblikovala humak.

⁶⁴ Srejić 1994, 145-152; Kolb 2001, 193-196, Sl. 25 a-d.

⁶⁵ Srejić 1994, Sl.1-5; Kolb 2002, 163-167, Sl. 12-14. I na tzv. pilastru C su likovi po dvojice vladara koji stoje jedan uz drugog, a Nike su im položile ruke na glave (Srejić 1994, Sl. 8, 9).

⁶⁶ *Lact. DMP* 44; *Euseb. VC* XXXVII-XXXVIII.; Brandt 2006, 43-61; Claus 2007; 33-42; Demandt 2007, 82-85.

⁶⁷ *Lact. DMP* 48; *Euseb. HE* IX, 5, 1-24. Ipak nije bilo usklađeno s tetrahijskim sustavom jer je Konstantin zakonski bio cesar, a stvarno august. Pobjeda nad uzurpatorom Maksencijem davala mu je i dodatni legitimitet. Rješenje takve situacije ponudio je skori rat Licinija protiv Maksimina Daje. Kad je Licinije pobijedio, oba su vladara držala zaokružene teritorije, prvi na Zapadu, a drugi na Istoku. Diarhija ih očito nije zadovoljavala i dokinuta je konačnom Konstantinovom pobjedom nad Licinijem 19. rujna 324. godine.

⁶⁸ *Lact. DMP* 45, 2-3.

na štetu kršćana ipak nisu bile otklonjene, prije svega u materijalnim pitanjima. Vladari nalažu da se kršćanima ima vratiti konfiscirana imovina. Tko je došao u njezin posjed, mora je smjesta vratiti uz naknadu iz carske riznice. U povrat su uključena i kršćanska sastajališta (*conventicula*), što bi zapravo bili oblici crkava u uobičajeni to doba (*domus ecclesia*). Dok je Galerijev edikt o toleranciji vjerojatno bio po Dioklecijanovu ukusu,⁶⁹ teško je procijeniti kako je primio radikalni Konstantinov i Licinijev edikt. Galerijeva smrt je bila kobna za Dioklecijana i za njegovu obitelj. Očito je da poslije nje više nije funkcionirao sustav po kojem je Dioklecijan *senior Augustus* i arbitar u složenim pitanjima.

Galerijeva bolest i smrt donijele su Dioklecijanu i obitelji daljnje nevolje i beskrajnu žalost. Dioklecijanova kći Valerija izgubila je smrću muža zaštitu, a stjecajem okolnosti u nevolji se našla i Dioklecijanova žena Priska.⁷⁰ Kako se potonja zatekla u Solunu? Smije se pretpostaviti da je majka došla pomoći kćeri i utješiti je u teškim trenucima muževe bolesti. Nema razumnijeg objašnjenja, jer je Priska prije toga bila s mužem u Splitu, barem od 1. svibnja 305. do proljeća 310. godine. Evo samo sažetka onoga što se s dvije nesretne žene događalo poslije Galerijeve smrti.⁷¹ Svjestan da mu je došao kraj, Galerije je prije smrti Valeriju ostavio na skrb svome drugu i tadašnjem suaugustu Liciniju, starom vojničkom prijatelju i suradniku. Međutim, Valerija je očito bolje poznavala pravo stanje stvari i odabrala je živjeti na području Maksimina Daje, jer je on oženjen.⁷² Licinije vjerojatno uistinu nije bio oženjen. (Tek se kasnije vjenčao Konstantinovom sestrom Konstancijom). No kakvu sigurnost jamči to što je netko vjenčan, kad se brakovi, a osobito carski, mogu lako razrješavati i sklapati? Bio je to radije izbor manjega zla. Maksimin Daja zaboravio je počasti kojima su ga obasuli najprije Dioklecijan, pa Galerije. Želio je više od materijalnih dobara. Teško da je ljubav bila njegov motiv. Imao je već ženu, djecu i nebrojeno mnoštvo ljubavnica. O njegovoj bahatosti izvješćuju i Laktancije i Euzebije.⁷³ Valerija je odbila njegovu bračnu ponudu, pa ju je Maksimin zajedno s majkom prognao u slabo naseljene krajeve Sirije. Osim Galerijeva posjeda brak s Valerijom donio bi Maksiminu političke koristi: ugled od ulaska u obitelj tvorca tetrahije i brak s udovicom netom preminulog vladara. Maksimin je bio vrlo ambiciozan i stalno nezadovoljan svojim položajem. Već ranije stvarao je neprilike Galeriju, ali ovime je nanosio posebnu nepravdu još živome Dioklecijanu.⁷⁴

⁶⁹ Dioklecijan nije bio za žestok progon kršćana usp. *Lact. DMP* 11, 1-8.

⁷⁰ *Lact. DMP* 39-41 i 50-51.

⁷¹ O tome podrobnije usp. Cambi 2004.

⁷² *Lact. DMP* 39, 2.

⁷³ Usp. bilj. 59 te *Euseb. HE* 10, 1-15.

⁷⁴ *Lact. DMP* 35, 3.

Pobjedom kod Hadrijanopola 30. travnja 313. Licinije je došao u posjed Maksiminovih područja na Istoku.⁷⁵ Znatno brojnija Maksiminova vojska hametice je poražena, car se u rasulu povlačio do Tarza gdje se našao okružen s kopna i s mora i otrovao se.⁷⁶ Na vijest da je Licinije pobjedio, Valerija i majka preodjenule su se u skromnu odjeću i sakrile.⁷⁷ Valerijin strah od Licinija bio je velik. Taj je car očito bio suroviji i nezahvalniji od Maksimina.⁷⁸ Valerija i Priska su se krile punih petnaest mjeseci nakon Maksiminove smrti. Gramzivost je Licinija navela da pogazi prijateljstvo i zatraži Galerijevo bogatstvo. Smatrao je da je ono proisteklo iz rata s Perzijancima, te da pripada državi, odnosno caru. Valja naglasiti da ni Dioklecijan, još u naponu svoje vlasti, nije tako nešto tražio od Galerija. Čvrsti karakter i nepokolebljivost Dioklecijanove kćeri nisu dopustili da je opljačka august kojega su instalirali njezin otac i muž. Samo hrabra, ponosita i moralna žena mogla je odbiti Licinijev zahtjev. Na ovom se primjeru vidi da je Galerije bio jedini Dioklecijanu lojalan nasljednik i da je tetrarhija konačno propala njegovom smrću. To je za Dioklecijana bilo posebno značajno, jer se time ugasila i njegova funkcija starijeg augusta. Valerijina hrabrost je uistinu bila velika. Ne obzirući se na opasnosti, ona je potajice pratila sudbinu svojega posinka Kandidijana, Galerijeva sina s nekom konkubinom, koji je kraće boravio na Licinijevu dvoru i izgledalo je da uživa naklonost. Riskirala je život da se iz prve ruke obavijesti što se događa s dječakom, iako mu iz svojega položaja nije mogla pomagati. Teško da bi i prava majka mogla raditi ono što je poduzimala Valerija. Nakon petnaest mjeseci uspješnog skrivanja ona i Priska ipak su otkrivene. Prepoznate su u Solunu, uhićene i ubijene. Glave su im odrubljene i bačene u more.⁷⁹ Licinije je dao okrutno smaknuti sve izdanke ranijih tetrarhijskih vladara (Valeriju, Prisku, Severova sina Severijana, Galerijeva sina Kandidijana, Maksiminova sin Maksima te njegovu ženu i kćer, obje nepoznata imena). Razlozi takvom grozomornom činu teško su objašnjivi. Da su ubijeni samo oni koji su mogli biti potencijalna opasnost u budućnosti, možda bi se takav sramni čin još mogao i shvatiti kao političko ubojstvo, ali su ubijene i četiri žene koje nisu bile ni u kojoj kombinaciji za nasljedstvo trona. Laktancijev opis je dramatičan i izaziva svačiju samilost. Iz teksta proizlazi da i sam pisac suosjeća sa ženama, iako smatra da je Dioklecijan zaslužio takav udarac sudbine. Laktancije karakterizira Valeriju i Prisku riječju čednost (*pudicitia*), što im nije malo priznanje. Neki raniji povjesničari, a među njima i F. Bulić,⁸⁰ mislili su na temelju Laktancijeva opisa da su žene bile kršćanke.

⁷⁵ *Lact. DMP* 45, 46, 47; *Römische Kaiser* 1997, 312-315. (Th. Grünewald).

⁷⁶ *Lact. DMP* 49, 1-7; *Euseb. HE* 10, 6.

⁷⁷ *Lact. DMP* 50, 1-7.

⁷⁸ To konstatira i sam Laktancije, *DMP* 50, 2.

⁷⁹ *Lact. DMP* 51.

⁸⁰ *Bulić* 1984, 206.

To je tumačenje teško braniti, jer bi kršćanski pisac takvu činjenicu vjerojatno izričito spomenuo. Bilo bi to korisno i za kršćansku propagandu. Laktancija je, bez obzira na mržnju prema Dioklecijanu, zasigurno dirnula sudbina dviju bespomoćnih žena koje su se hrabro nosile sa svojom sudbinom.

Valja naglasiti da je vrijednost tetrahije, nakon što se svela na diarhiju (Konstantin – Licinije), poslije nekoliko godina potvrđena stvaranjem nove tetrahije, ali više ne na izornoj nego porodičnoj osnovi (Konstantin i sin mu Krisp te Licinije i sin mu Licinije Mladi, a malo poslije i Valent).⁸¹

Dioklecijan je iz Splita višekratno molio Maksimina Daju da mu vrati ženu i kćerku.⁸² Slao mu je i ugledne poslanike, među njima i jednog svoga rođaka, visokog vojnog dužnosnika, neka pokuša nagovoriti cara da oslobodi žene. Poslanstva pokazuju da je uz Dioklecijana u Splitu duže ili kraće boravio veći broj uglednika. Svi naponi da se žene povrate, međutim, bijahu uzaludni. Iako Laktancije ništa ne spominje, treba pretpostaviti da je Dioklecijan, ako je uistinu još bio živ, jednako bezuspješno isto tražio i od Licinija koji mu je također bio dužnik.

Od događaja koji su tijekom Dioklecijanova boravka u splitskoj rezidenciji gođali njegovu političku tvorevinu i njegovu obitelj preostala je još samo njegova smrt. Prema dostupnim izvorima, Dioklecijan je umro između 313. i 316. godine.⁸³ Carevu smrt spominju mnogi izvori, ali se vijesti ne podudaraju ni o njezinom vremenu, ni o njezinom uzroku.⁸⁴ Općenito se može govoriti o dva uzroka. Prvi bi bilo izgladivanje i nespavanje kojim bi Dioklecijan sam sebe umorio, a drugi bi bio bolest, zapravo prirodna smrt.⁸⁵ Prema Laktancijevom slijedu događaja Dioklecijanova smrt bi se bila dogodila prije no što su smaknute Priska i Valerija. Pisac smatra da cara nisu pogodili samo progon žene i kćeri i nezahvalnost Maksimina Daje, nego još više Konstantinov nalog da se zgule i unište Maksimijanove slike i kipovi. To je značilo da će biti uništeni i Dioklecijanovi – jer su se, kako je uistinu bio običaj – njihovi likovi prikazivali rame uz rame (Sl. 4).⁸⁶ Važno je zapaziti da čin zatiranja uspomene (*damnatio memoriae*) nije bio uperen protiv Dioklecijana, nego protiv njegova nekadašnjeg sudruga u vlasti koji je Konstantinu otvoreno radio o glavi. Uostalom, sam Dioklecijan je u Karnuntu razvlastio Maksimijana. Ako se Dioklecijan žalostio, to je moglo biti zbog propasti sustava vlasti koji je kreirao prije nego zbog propasti vladarskih likova. Međutim, prava i istinska tuga nedvojbeno je izvirala iz obiteljske tragedije.

⁸¹ Usp. bilj. 56.

⁸² *Lact. DMP* 41, 1-3.

⁸³ Ovdje ne uzimam u obzir dataciju u 311. ili 312. koju obrazlaže Barnes 1982, 32.

⁸⁴ *Bulić* 1984, 237-243; *Kuhoff* 2001, 933-934.

⁸⁵ Pregled izvora o karakteru smrti *Bulić* 1984, 237-243.

⁸⁶ *L'Orange* 1984, Tab. 4, 5, 6,7,9; *Baratte* 1995, sl. 15-16; *Arslan* 1998, sl. 18, 19; *Laubscher* 2000, sl. 1-21; *Boschung* 2006. Usp. također i biste u falorama na pilastrima iz *Gamzigrada*, *Srejović* 1994, sl. 1-8.

Slika 4. Natpis tetrarha u Mitrinu čast poslije vijećanja u Kanuntu, Museum Carnuntinum, Bad Deutsch-Altenburg (snimio N. Cambi)

Neki pak izvori ukazuju na kasniji datum Dioklecijanove smrti. Zosim, *Historia nova* 2, 8, 1, *Consularia Constantinopolitana* (*Chronica Minora* I, 231), *Papyrus Berolinensis* 13296 (možda je godina korigirana, što upućuje na svjesno popravljanje uočene pogreške, i *Chronicon Paschale* 5⁸⁷ donose da je Dioklecijan umro tek 3. prosinca 316. godine. Stoga valja ozbiljno posumnjati da je Laktancije kronološki dobro impostirao Dioklecijanovu smrt. Samoubojstvo bi, čini se, bilo dobro preuranjeno dok su obje žene živjele: Maksimin Daja nije ih osudio na smrt, već na prognaništvo. Laktancije je djelo o progoniteljima kršćana pisao između 315. i 320. godine. Je li imao pouzdane informacije što se događa dalekome Splitu? On je već prethodno barem dva puta načinio krupne kronološke greške (Konstancijeva smrt i tobožnja podudarnost Maksencijeve proslave *quinquennialia* s Konstantinovim dolaskom pod zidine Rima). Kronološka su odstupanja veća od godine dana. K tomu su tri gore navedena izvora prilično vjerodostojna, osobito Berlinski papirus. Znajući za Dioklecijanovu smrt, Laktancije je mogao izokrenuti neka poglavlja da bi postigao literarno-dramatski efekt. Višekratno se zapaža da mu kronologija nije osobito važna. Stoga je logičnije Dioklecijanovu smrt datirati u 316. godinu.⁸⁸ Prema tomu, Dioklecijan bi u svojoj splitskoj rezidenciji

⁸⁷ U vijesti je očita greška da je u Saloni umro Maksimijan, a ne Dioklecijan.

⁸⁸ Tu godinu zastupa Ensslin 1948, 2493.

proživio približno jedanaest godina, u početku dosta sretno i poštovan. Nevolje su otpočele Galerijevom bolešću i Priskinim odlaskom kćeri u Solun. Vjerojatno je bivšem caru tih pet godina bilo iznimno teško i nije se mogao pomiriti s onim što ga je pogodilo.

Veoma je zanimljivo svjedočanstvo da su Konstantin i Licinije pozvali Dioklecijana⁸⁹ neka dođe u Milano na svadbu Licinija i Konstantinove sestre Konstancije u siječnju ili veljači 313. godine, dakle prije odlučne Licinijeve bitke protiv Maksimina Daje. Dioklecijan je otklonio poziv pravdajući se slabošću. Izvor nadalje navodi da je poslije od Konstantina i Licinija dobivao prijeteća pisma jer je tobože prije favorizirao Maksencija, a sada Maksimina Daju. Drugi izvori ne potvrđuju te navode, ali ih ipak ne treba odbaciti: neka zrnca istine su moguća. Izvor potvrđuje da je tada Dioklecijan još živ. Njegova se nazočnost mogla tumačiti kao najviša potvrda Konstantina kao augusta, a Licinija kao vladara nad područjima koja su ostala „nepokrivena“ Galerijevom smrću. To bi bio zapravo posljednji pokušaj da se oživi ideja tetrahije. Optužbe za sklonost prema Maksiminu Daji mogle bi se eventualno povezati s Dioklecijanovim salijetanjima Maksimina neka mu vrati prognane Valeriju i Prisku. Optužba da je sklon Maksenciju apsolutno nije stajala, jer ga nije priznao u Karnuntu.

Dioklecijan je prema Eutropiju poslije smrti bio diviniziran po rimskim običajima i uvršten među bogove.⁹⁰ On je jedini rimski car kojemu je priznata apotheoza, iako više nije bio aktivan. I to je znak da je i poslije povlačenja još uvijek imao neke carske prerogative. Običan čovjek, naime, nije mogao biti diviniziran. Titula *senior Augustus* kao i sudjelovanje na vijećanju u Karnuntu na neki način potvrđuju da se Dioklecijan ipak nije posve vratio u položaj običnog građanina. Pokazuju li neki izvori i natpisi da je poslije odlaska s vlasti i poslije smrti pretrpio *damnatio memoriae*? Samo nekoliko natpisa u čitavom rimskom svijetu nosi znakove brisanja uspomene na Dioklecijana. To je po svoj prilici bila posljedica kršćanskih progona jer su kršćani postajali sve utjecajniji u državi. U Saloni je za sada poznat jedan natpis s Dioklecijanovim imenom, također bez damnacije.⁹¹ To je manji trup stupa za koji je teško kazati kakvu je imao funkciju.⁹² Ni na jednom miljokazu iz Dalmacije nije radirano Dioklecijanovo ime.⁹³ Na natpisu iz Donjih Butoraka blizu Kladova na Dunavu (Srbija) iz doba prve tetrahije navode se sva četiri vladara.⁹⁴ Radirano je samo Maksimijanovo ime. Ostala tri nisu dirnuta. Očito je da se radiranje dogodilo poslije Maksimijanove smrti 310. godine.

⁸⁹ *Epit. Caes.* 39, 7.

⁹⁰ *Eutrop.* IX, 28.

⁹¹ *CIL* III 8108.

⁹² Sigurno nije postament maloga kipa, kako je mislio *Bulić* 1984, 201.

⁹³ *Liebl, Wilberg* 1908, br. 17.

⁹⁴ *Mirković* 2007, 88, sl. 81.

Dioklecijan je bio pokopan u Splitu, u svome mauzoleju, u porfirnom sarkofagu od kojega su se očuvali fragmenti.⁹⁵ O statusu njegova groba svjedoči odlomak gdje značajni rimski povjesničar Amijan Marcelin (XVI, 8, 4) spominje da je 356. godine kradljivac posmrtnog pokrova osuđen za uvredu veličanstva (*laesa maiestas*). To jasno govori da se Dioklecijanovo carsko dostojanstvo dugo poštovalo.⁹⁶ Tek s kristijanizacijom mauzoleja njegov je sarkofag namjerno uništen.

Dioklecijan je tijekom dugog vladanja njegovao veze s domovinom, a Palača je trajni spomenik careve graditeljske djelatnosti i odraz novog sustava vlasti za koji je držao da će biti trajan. Njegove prerogative seniora se također odražavaju u arhitektonskom programu (Peristil, terme i bazilikalne aule),⁹⁷ kao i u dekoraciji. Dioklecijan je bio neumorni reformator i zavrjedio je Mommsenove riječi da je bio državnički genij prvoga reda.⁹⁸

Bibliografija

Kratice

DMP: *De mortibus persecutorum*, Laktancijev spis *O smrtima progonitelja*

HE: *Historia Ecclesiastica*, Euzebijeva *Crkvena povijest*

ILS: H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae* I-III, Berlin 1892-1916.

RE: *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart

SHA: *Scriptores historiae Augustae*, zbornik carskih biografija od više autora, *Pisci carske povijesti*

VAHD: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, godišnjak Arheološkog muzeja u Splitu

VHAD: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, Zagreb

VC: *Vita Constantini*, Euzebijev *Konstantinov životopis*

Literatura

Abramić 1949 M. Abramić, Tyche (Fortuna) Salonitana, *VAHD* LII, 1935 – 1949, 279-289.

Age 1995 *The Age of Tetrarchs, A Symposium Held from the 4th to the 9th October 1993*, ur. D. Srejović, Belgrade, 312-323.

Arslan 1998 E. A. Arslan, Osservazioni sul ritratto monetale romano in epoca tetrarchica, *Antichità altoadriatiche* XLIV, 179-212.

⁹⁵ Fragmenti su u Arheološkom muzeju u Splitu, Bulić, Karaman 1927, 90, bilj. 33; Kähler 1974; Marin 2006.

⁹⁶ Konstantin nikad nije uskratio poštovanje Dioklecijanovu carskom dostojanstvu. Prije rata protiv Licinija uvijek se izražavao s respektom. Tek poslije govori s nešto manje uvažavanja ('dostojan žaljenja'). Usp. Schlange-Schöningen 2004, 172 -192.

⁹⁷ Dyggve 1965, , sl. 1, 3, 4; Duval 1965, 95, sl. 4-7; Hesberg 2006, 150-167, sl. 3-5.

⁹⁸ Demandt 2007, 75.

- Baratte 1995 F. Baratte, Observations sur le portrait romain à l'époque tétrarchique, *Antiquité tardive* 3, 65-76.
- Barnes 1982 T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge Mass. – London.
- Boschung 2006 D. Boschung, Die Tetrarchie als Botschaft der Bildmedien. Zur Visualisierung eines Herrschaftssystem, *Tetrarchie* 2006, 349-379.
- Brandt 2006 H. Brandt, *Konstantin der Große. Der erste christliche Kaiser. Eine Biographie*. München.
- Bulić 1919 F. Bulić, Car Dijoklecijan. Njegovo ime, njegova domovina i mjesto, gdje se je rodio; kada, gdje i kako je umro, *VHAD* n. s. XIV, 1915-1919, 99-171 = *Bulić* 1984, 199-289.
- Bulić* 1984 F. Bulić, *Izabrani spisi*, ed. N. Cambi, Split.
- Bulić, Karaman 1927
F. Bulić, Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb.
- Cambi 1965. N. Cambi, Ženski likovi s krunom u obliku gradskih zidina u antičkoj provinciji Dalmaciji *VAHD* LXVII-LXV, 1963-1965, 55-71.
- Cambi, Marasović 1994
N. Cambi, T. Marasović, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan, Katalog izložbe Dioklecijanova palača*, Split.
- Cambi 1989 N. Cambi, Pristup razmatranju skulpturalnog programa Dioklecijanove palače u Splitu, *Kulturna baština* 19, 12-22.
- Cambi 2004 N. Cambi, Dioklecijanova žena Prisca i kćerka Valeria, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 489, Razred za društvene znanosti knjiga 42, Zagreb, 1-18.
- Cambi 2009 N. Cambi, *Je li Dioklecijan, utemeljitelj Splita, trebao bolje proći u projektu uređenja splitske Rive godine 2006./2007*, Zagreb.
- Cameron 2006
A. Cameron, Constantius and Constantine. An Exercise in Publicity, *Constantine the Great* 2006, 18-30.
- Clauss 1999 M. Clauss, *Lexicon lateinischer militärischer Ausdrücke*, Stuttgart.
- Clauss 2007 M. Clauss, *Konstantin der Große und seine Zeit*, München.
Constantine the Great
Constantine the Great York's Roman Emperor, ur. E. Hartley, J. Howkes, M. Henig, F. Mee, York Museum and Galley Trust.
- Corcoran 2000
S. Corcoran, *The Empire of the Tetrarchs. Imperial Pronouncements and Government AD 284-324*, Oxford².
- Demandt 2007
A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diokletian bis Justinian 284-565 n. Chr.* München⁷.

Dessau 1892-1916

v. *ILS*

Diokletian und die Tetrarchie 2004

Diokletian und die Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende, ur. A. Demandt, A. Goltz, H. Schlange-Schöningen, Berlin, New York.

Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova palača 2009

Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova palača. O 1700. obljetnici postojanja. Zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu, ur. N. Cambi, J. Belamarić, T. Marasović, Split.

Duval 1965 N. Duval, Le palace de Split dans l'architecture aulique du bas-empire, *Urbs* 4 1965, 67-95.

Dyggve 1965 E. Dyggve, O izvornom izgledu antičkog peristila, *Urbs* 4, 55-60.

Eck 2002 W. Eck, Der Weg zum Kaisertum, *Traian* 2002, 7-20.

Ensslin 1948 W. Ensslin, Valerius, *RE* II. ser. 14, 2419-2495, s. v.

Hesberg 2006 H. von Hesberg, Residenzstädte und ihre höfische Infrastruktur – traditionelle und neue Raumkonzepte, *Tetrarchie* 2006, 133-167.

Jeličić Radonić 2007

J. Jeličić Radonić, Aurelia Prisca, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 41, 2005-2007, 5-25.

Jeličić Radonić 2009

J. Jeličić Radonić, Diokletian and the Salona *Urbs orientalis*, *Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova Palača* 2009, 307-333.

Kähler 1965 H. Kähler, Split i Piazza Armerina i rezidencije dvaju tetrahija, *Urbs* 4, 97-109.

Kähler 1974 H. Kähler, Domkirche, *Mansel'e Armağan/Mélanges Mansel* II, Ankara, 800-810.

Kaiser 2002 *Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchzeit?*, ur. A. Nünnerich-Asmus, Mainz.

Kienast 1996 D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.

Keller 1997 W. Keller, *Povijest Židova: od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*, Zagreb.

Kolb 1987 F. Kolb, *Diokletian und die Erste Tetrarchie. Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?*, Berlin, New York.

Kolb 1995 F. Kolb, Chronologie und Ideologie der Tetrarchie, *Antiquité tardive* 3, 2, 21-31.

Kolb 2001 F. Kolb, *Herrscherideologie in der Spätantike*, Berlin.

Kolb 2002 F. Kolb, *Rom. Die Geschichte der Stadt in der Antike*, München 2002².

Konstantin der Grosse 2007

Konstantin der Grosse, Ausstellungskatalog, ur. A. Demandt, J. Engemann, Mainz.

- Kuhoff 2001 W. Kuhoff, *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie. Das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau (284-313 n. Chr.)*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Kuhoff 2001a W. Kuhoff, Zwei Altersresidenzen römischer Kaiser: Aspalathos und Romuliana, *Humanitas – Beiträge zur antiken Kulturgeschichte. Festschrift für Gunther Gottlieb*, ur. P. Barceló, V. Rosenberger München, 149-189.
- Kuhoff 2007 W. Kuhoff, Tetrarchen und Residenzen, *Konstantin der Grosse 2007*, 51-57.
- Lactantius 1989
Lactantius, De mortibus persecutorum, J. L. Creed, Oxford.
- Laktancije 2005
Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, O smrtima progoniteljja, N. Cambi, B. Lučin, Split.
- Laubscher 2000
H. P. Laubscher, Beobachtungen zu tetrarchischen Kaiserbildnisse aus Porphyr, *Jahrbuch des deutschen archäologischen Institutes* 114, 206-252.
- Lepin, Ziemssen 2007
H. Lepin, H. Ziemssen, *Maxentius. Der letzte Kaiser in Rom*, Mainz.
- Liebl, Wilberg 1908
H. Liebl, W. Wilberg, Ausgrabungen in Asseria, *Jahreshefte des Österr. Archäologischen Institutes* XI, 1908, 74-75, br. 1.
- L'Orange 1984
H. P. L'Orange unter Mithilfe von R. Unger, *Das Spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin-Söhnen 284-361 n. Chr.*, Berlin.
- Marasović 2009
D. Marasović, *Povijesna jezgra Splita. Studije – programi – realizacija*, Split.
- Marin 2006 E. Marin, La tomba di Diocleziano, *Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia* LXXVIII, 2005-6, 499-526.
- Mayer 2002 E. Mayer, *Rom ist dort, wo der Kaiser ist. Untersuchungen zu den Staatsdenkmälern des dezentralisierten Reiches von Diocletian bis zu Theodosius II*, Mainz.
- Mirković 2007
M. Mirković, *Moesia Superior. Eine Provinz an der mittleren Donau*, Mainz.
- McNally 1989
Sh. McNally, Introduction: State of Scholarship, *Diocletian's Palace American-Yugoslav Joint Excavations*, Vol. 5, ur. S. McNally et al., Minneapolis, 3-43.
- McNally 1996 Sh. McNally, *The Architectural Decoration of Diocletian's Palace: Ornament in Context* (BAR International Series 639), Oxford.
- Nikšić 2004 G. Nikšić, The Restoration of Diocletian's Palace – Mausoleum, Temple and Porta Aurea (with the analysis of the original architectural design), *Diokletian und die Tetrarchie* 2004, 163-171.

- Oenbrink 2006
W. Oenbrink, Maxentius als conservator urbis suae. Ein antitetrarchisches Herrscherkonzept tetrarchischer Zeit, *Tetrarchie* 2006, 169-204.
- Peachey 1990 M. Peachey, *Roman Imperial Titulature and Chronology AD 235-284*, Amsterdam.
- Potter 2004 D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, London.
- Rapanić 2007 Ž. Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne komune*, Split.
- Rees 2004 R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy*, Edinburgh.
- Roman Imperial Towns* 1993
Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia, ur. D. Srejšović, Belgrade.
- Römischen Kaiser* 1997
Die Römischen Kaiser. 55 historische Porträts von Caesar bis Iustinian, ur. M. Clauss, München.
- Schlange-Schöningen 2004
H. Schlange-Schöningen, *Felix Augustus* oder ἀὐτοκράτωρ δειλαίος, *Diocletian und die Tetrarchie* 2004, 172-192.
- Srejšović 1994 D. Srejšović, The Representations of Tetrarchs in Romuliana, *Antiquité tardive* 2, 143-152.
- Srejšović 1995 D. Srejšović, Diva Romula, Divus Galerius, *Age* 1995, 294-311.
- Tetrarchie* 2006
Die Tetrarchie. Ein neues Regierungssystem und seine mediale Präsentation, ur. D. Boschung, W. Eck, C. Marcks, Wiesbaden.
- Tomović 2005
M. Tomović et alii, *Šarkamen (Eastern Serbia). A Tetrarchic Memorial Complex*, Belgrade.
- Tomović 2009
M. Tomović, Šarkamen (Eastern Serbia) an Imperial Tetrarchic Palace, Mausoleum and Memorial Complex, *Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova Palača* 2009, 411-470.
- Traian 2002 *Traian. Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchzeit?*, ur. A. Nünnerich-Asmus, Mainz 2002.
- Vasić 1995 Ć. Vasić, Chronological Relations of Palace and Fortification System of Gamzigrad, *Age* 1995, 312-323.
- Živić 2006 N. Živić, *Felix Romuliana, 50 godina odgonetavanja*, *Zaječar 2003 – Felix Romuliana, 50 Years of Archaeological Excavations, Papers from the International Conference, Zaječar 27th – 29th October 2003*, ur. M. Vasić, Belgrade.

Diocletian in the Split Palace

Only a few rulers voluntarily decided to share or even to leave the throne as was the case with Diocletian. With him began a new period in the Roman history: the transition from pagan to Christian civilisation.

Diocletian created a system of more rulers, which gradually led from monarchy to diarchy and finally to tetrarchy. The system consisted of two *Augusti* and two *Caesares*. The abdication of the *Augusti* in favour of the *Caesares* was also planned. In such a situation the *Augusti* were obliged to build residences for the rest of their life after their retirement. At least three such residences are so far known (Split, Gamzigrad and Šarkamen). The location of Maximian's residence in southern Italy (Lucania) is still unknown.

The site of Diocletian's residence was chosen in the administrative and cadastral community of Salona, the capital of the Roman province of Dalmatia. The reason for such a choice probably lies in the emperor's private property and economical interests he had in this area (factories of armour and weapons, manufactories of cloths and for dying). Diocletian's connections with central Dalmatia are revealed in the official name of Salona containing the family name of the emperor (*Martia Iulia Valeria Salona*). Lactantius clearly describes the abdication of two *Augusti* (Diocletian and Maximian). According to Lactantius, during Diocletian's reconvalescence, he was reluctant to renounce the throne. That is why Galerius, in order to compel him, emphasized that the *Augustus* himself must be the first to adhere to the power succession procedure. Accordingly this is a strong evidence that the tetrarchy and the abdication system were not an improvisation.

During approximately ten years which Diocletian spent in the Split palace many serious events had shaken the state. Diocletian must have been not only informed but he must have also participated in them as the *senior Augustus*. The first complications of the second tetrarchy occurred already on 25th July 306 when Constantius I died. The army hailed his son Constantine *Augustus*. Galerius was not pleased and recognized Constantine only as *Caesar*. Such Galerius' decision was in accordance with the tetrarchic practice since Severus had seniority and therefore was the first in line to succeed Constantius.

When Maxentius usurped the power in Rome on 28th October 306 the political situation grew worse. Unsuccessful Severus' campaign against Maxentius resulted in Severus' death. The situation in the West was equally deteriorating since Maxentius asked his father Maximian to assume the power as the second *Augustus* (since he was once the senior *Augustus* he could not be mere Maxentius' *Caesar*), while Constantine was *Caesar* and unrecognized by Galerius *Augustus* in Gaul. Now Galerius undertook his own campaign against both son and father. Galerius' action was legal (the revenge of Severus and the restoration of the legal tetrarchic

system in the West). But Galerius was defeated by Maximian's army. Afterwards the conflict for the supreme authority between Maxentius and Maximian arose. Then Maximian went to Gaul to his son-in-law Constantine, but Maximian's intentions were hostile. In such a situation Galerius' only hope to resolve the problems was Diocletian as the *senior Augustus* of unquestionable authority. In the East Maximinus Daja also caused problems to Galerius persistently asking for his own promotion to the *Augustus* rank. Lactantius also guessed that Maximian intended to reinstate Diocletian and himself to the throne. According to very well known passage from the *Epitome de Caesaribus*, in which Diocletian did not accept the offer for their joint return to power, this was really Maximian's plan. It chronologically falls in the period after Maximian's departure from Italy and before the Carnuntum conference. The political situation prior to the Carnuntum conference was dangerously complicated. In the West, there were the *Caesar* Constantine in Gaul, the *Augustus* Maxentius in Italy, and the *Augustus* Maximian with ambitions to displace Constantine in Gaul. Maximianus Daja pleaded for higher authority in the East. At the same time Galerius wanted to appoint Licinius *Augustus*. Diocletian was obviously aware of the situation and accepted the role of the arbiter. The Carnuntum conference began on 11th November 308. Licinius' *dies imperii* was 18th November of the same year, which shows that the talks lasted one week and that decision was made on the last day of the conference. That day began the third tetrarchy under Diocletian's auspices. It is quite sure that Maximian, Galerius, Licinius and Diocletian took part in the talks. All of them were mentioned by Lactantius, except for Licinius, but he could not have missed the meeting since his appointment had also been in consideration there. An inscription from Carnuntum is of great help in this respect. The inscription runs as follows: *D(eo) S(oli) I(nvicto) M(ithrae) / fautori imperii sui / Iovii et Herculii / religiosissimi 5 / Augusti et Caesares / sacrarium / restituerunt*. It is not very likely that the *Augusti et Caesares* (both in plural) would have been mentioned in their absence. There were only two *Caesares* (Constantine and Maximinus Daja). Is it possible that they did not participate? The conference was convoked by the upper rank *Augustus* Galerius and the *senior Augustus* Diocletian. Both *Caesares* could only gain, not lose by their presence. Constantine could expect to be recognized as *Augustus*. Maybe only Maximinus Daja's participation might be doubtful, since he resided in distant Antiochia. But he was obliged to obey his *Augustus* Galerius. On the other hand, he could also expect at least the recognition of his title *Augusti filius*. Therefore probably all of them were present. Maxentius was absent since he could not expect any support from the meeting. The results of the Carnuntum conference were as follows: Galerius as *Augustus* and Maximinus Daja as *Caesar* in the East, and Licinius as *Augustus* and Constantine as *Caesar* in the West. Both Maximian and Maxentius were punished for their usurpation of power. Obviously, Constantine and Maximinus Daja could not be satisfied. Maybe that instigated

Constantine to seek the military solution in Italy. In Carnuntum Diocletian was not only an advisor but obviously a decision maker since Galerius' authority of the upper rank *Augustus* was weakened after his defeat in Italy. Diocletian was very well acquainted with the situation in the empire after his abdication, since the decisions at the Carnuntum conference were made within a week's time.

Regardless of Diocletian's successful intervention at Carnuntum, the events in the state and especially in his family grew worse. Galerius died in early May 311. He was buried in Romuliana (Gamzigrad in Serbia). The Romuliana architecture (the first building phase) and decoration reveal the tetrarchic ideas and propaganda. Very important are three pillars (A-C) showing busts or entire figures of six emperors (unfortunately, the pillar C is not completely preserved). The reliefs portray two emperors in each of three *clipea* of a military *vexillum*. So there are six busts, which means that the tetrarchs of the first tetrarchy were depicted there (two *Augusti*, two *Caesares* as well as two *Augusti seniores*). Before his death Galerius proclaimed a liberty for Christianity. Judging from Diocletian's attitude in the period of the great persecutions (303-304) he was inclined to stop persecutions, since he was against the shedding of blood. Diocletian might have been consulted also with respect to that.

Galerius' disease and death brought on further problems and caused great sorrow to Diocletian. After her husband's death Diocletian's daughter Valeria had no protection. Her mother Prisca was with her in Thessalonica during Galerius' sickness and death. Very probably she came there from Split in order to be with her daughter in her difficult moments. But only after Galerius' death great problems started. Valeria preferred being on Maximinus' territory, rather than on Licinius' as recommended by Galerius on his deathbed. After seizing Galerius' territories, Maximinus made marriage proposals to Valeria. This was unexpected but quite sensible since Valeria inherited Galerius' wealth which Maximinus wanted for himself. This marriage could also bring him the advantages of entering the family of the founder of tetrarchy, since Maximinus was not very popular or renowned. Valeria resolutely refused his proposal. The angry Maximinus punished both Valeria and Prisca by banishing them to the Syrian deserts. Valeria's exile lasted 15 months. After Maximinus' defeat near Hadrianopolis the situation became even worse, since Licinius claimed Galerius' wealth. Valeria bravely refused this claim of his, too. From the Split palace Diocletian asked Maximinus for return of his wife and daughter. Diocletian sent emissaries of high rank but all efforts were in vain. Very probably he also asked the same from Licinius, but to no avail. Only Galerius among all rulers of the third tetrarchy was loyal to Diocletian.

A very significant event happened during the Emperor Diocletian's stay in Split. Although the story was only reported by the *Epitome de Caesaribus*, it seems reliable. According to the *Epitome*, Licinius and Constantine invited Diocletian in Milan to the wedding ceremony of Licinius and Constantia, the sister of Con-

stantine. Diocletian excused himself due to his advanced age and weakness. Both Licinius and Constantine were offended. Afterwards Diocletian received letters in which they accused him of favouring Maxentius and Maximinus in the past. The story is based on actual events (the meeting of Constantine and Licinius, the wedding in Milan). However, it is not true that Diocletian favoured Maxentius and Maximinus Daja. He did not recognize Maxentius and refused to back Maximinus' ambitions at the Carnuntum conference. It is likely that Constantine and Licinius expected to be recognized by Diocletian as *Augusti* in the West. Most probably both emperors wanted to restore tetrarchy in order to avoid the problems with Maximinus. But after Maximinus' defeat near Hadrianopolis, this was no more necessary.

Diocletian died in his residence between 313 and 316. Lactantius reports that the emperor was not only affected by the poor fate of his wife and daughter but was also deeply saddened by the deliberate destruction of images representing him and Maximian shoulder to shoulder. Diocletian's death comes in Lactantius' narrative before Maximinus Daja's death (April 313). But some other sources date Diocletian's demise in 316. Since Lactantius made several chronological mistakes, which were the consequence of his efforts to achieve literary effects, it is possible that even in this case he was wrong. The sources date Diocletian's death to 3rd December 316. Some of them are reliable, as for example Berlin Papyrus 13296. It is not very probable that Diocletian committed suicide while his wife and daughter were still alive. This decision could have only been made after Licinius had ordered the execution of Diocletian's wife and daughter in Thessalonica.

According to Eutropius, Diocletian was divinized. Since only emperors could be accepted among gods, Diocletian was obviously regarded as emperor during his retirement. His name was erased only on a small number of inscriptions in the entire Roman world. In an inscription from Salona Diocletian's name remained intact. The miliary stones with his name were not erased either. The inscription from Donje Butorke in the vicinity of Kladovo (in Serbia) with names of all rulers of the first tetrarchy is very significant. Among those names, only Maximian's was chiseled off. This occurred obviously after Maximian's death in 310.

Diocletian was buried in a porphyry sarcophagus. The fragments of such a sarcophagus were found in the vicinity of the Mausoleum in Split. His memory was surely cherished by mid-4th century when (according to Ammianus Marcellinus XVI, 8, 4) a purple veil from Diocletian's tomb was stolen. At that time his grave was still intact. The architectural program and decorations of Diocletian's Palace in Split reflect his functions of the *senior Augustus*.

Ključne riječi: Dioklecijan, Dioklecijanova palača, tetrarhija

Key words: Diocletian, Diocletian's Palace, tetrarchy

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*